

⁸ Річний звіт Антимонопольного комітету України. – К., 1999. – С.45–46.

⁹ Там само. – С.47.

¹⁰ Річний звіт Антимонопольного комітету України. – К., 2001. – С.39.

¹¹ Порядок проведення експертизи, формулювання питань при її призначенні, порядок дослідження висновку експерта розкрито автором у статті „Експертиза у справах про недобросовісну конкуренцію” // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. – 2002. – №4. – С.96–101.

¹² Річний звіт Антимонопольного комітету України. – 2001. – С.41–42.

¹³ Міжнародний семінар з питань впровадження конкурентного законодавства. Київ, 4–8 вересня 2000 року. – Антимонопольний комітет України. Організація співробітництва та розвитку. Федеральна торгова комісія США. – С. 69–71.

¹⁴ Там само. – С. 74.

¹⁵ Річний звіт Антимонопольного комітету України. – 2001. – С.42–43.

¹⁶ Демченко Т.С. Вказана праця. – С.200.

¹⁷ Там само. – С.200–201.

¹⁸ Про схвалення Концепції Конкуренційного процесуального кодексу України: Розпорядження Кабінету міністрів України від 18.03.02. – № 145-р. // ОВУ. – 2002. – №12. – Ст. 607.

*Журик Ю.В.,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін Хмельницького
інституту регіонального управління та
права*

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ВИЗНАЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ”

Теоретики права зазначають, що законодавство відображає об’єктивну реальність більш безпосередньо, ніж інші суб’єктивні показники. Правове регулювання суспільних відносин стає ефективнішим настільки, наскільки воно точніше виражає економічні та політичні умови, процеси та потреби розвитку суспільства [1].

Значну роль у досягненні цієї мети відіграє законодавство України про захист економічної конкуренції, яке не тільки захищає підприємців від протиправних посягань, а й стимулює розвиток економічних, конкурентних відносин. Йдеться в першу чергу про Закон України “Про захист економічної конкуренції”, який прийнято Верховною Радою України 11 січня 2001 року (зазначимо, що закон набув юридичної сили через рік після його опублікування) [2]. В преамбулі зазначається, що метою Закону є захист економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямованість на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

Відомо, що практика - критерій істини, тому зазначений нормативний акт чекає суворе випробування практикою, яка виявить недоліки та підкреслить переваги. Однак вже сьогодні видно певні негаразди нового Закону.

Як вірно підкреслюють вчені-юристи, такі як, Н. Кузнецова та Ю. Семенюк, в конкурентному законодавстві України поки що відсутня узгодженість в системі понять. Деякі дефініції мають суто “оціночний” характер [3]. Наприклад: поняття “узгоджені дії”, “економічна концентрація”, “типові вимоги”, “конкурентоспроможність”, “позитивний ефект” та інші.

Ці вчені вірно підкреслюють, що в зв'язку з тим, що практика застосування Закону України "Про захист економічної конкуренції" тільки формується, на тлумачення понятійного апарату необхідно звернути особливу увагу як зі сторони Антимонопольного комітету України, так і зі сторони інших учасників економічних відносин. На практиці виникають складності при застосуванні цього Закону, наприклад при застосуванні положень про концентрацію складність полягає в тому, що суб'єкти господарювання повинні самостійно оцінювати своє ринкове становище і приймати рішення про необхідність звернення в Антимонопольний комітет України за отриманням дозволу на концентрацію [3].

В Законі України "Про захист економічної конкуренції" дається визначення монопольного становища та поняття монополізації ринку, а також застосовується низка нових визначень та термінів. Однак в Законі існують певні проблеми, пов'язані із введенням цієї нової термінології. В роботі ми торкнемося деяких з них та проаналізуємо окремі визначення та терміни Закону.

Так, згідно з Законом монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним (домінуючим) також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам.

Вважається, що кожен із двох чи більше суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо стосовно певного виду товару між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція і щодо них, разом узятих, виконується одна з наступних умов:

- на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;
- суб'єкт господарювання не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Монопольним (домінуючим) вважається також становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови:

- сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50 відсотків;
- сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70 відсотків [2, ст.12].

На нашу думку, це занадто громіздке та важке для сприйняття визначення. Можливо треба було б обмежитися загальним визначенням монопольного становища, а вже уточнити та визначити його в підзаконному нормативному акті Антимонопольного комітету України (наприклад в Методиці визначення монопольного становища підприємств та підприємців на ринку).

Вважаємо, що визначення монопольного становища можна закріпити таким чином: "Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, яке визначене таким згідно з Методикою, розробленою Антимонопольним комітетом України".

Визначаючи поняття монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання, законодавець вживає термін "**значна конкуренція**", однак що це таке – не розтлумачує. Термінологічний ряд Закону України "Про захист економічної конкуренції" також не містить визначення цього терміну. На нашу думку, це може призвести до невірного тлумачення норм

законодавства при їх практичному застосуванні. Дійсно, якщо існує “значна конкуренція”, то повинна існувати “незначна конкуренція” (або просто конкуренція). Взагалі, на нашу думку, важко визначити, що розуміється під терміном “значна”?

Само собою зрозуміло, що монопольне становище є природним бажанням для кожного суб’єкта господарювання. Воно дозволяє уникнути цілого ряду проблем і ризиків, пов’язаних з конкуренцією, дозволяє зайняти привілейовану позицію на ринку, концентруючи в своїх руках владу над ринком, та з позиції економічної сили впливати на інших учасників господарських відносин.

Стосовно основних причин появи і розвитку монополій, то слід відмітити, що в економічній теорії щодо цього існує дві точки зору. Згідно з першою монополії є випадковим явищем, не властивим ринковим відносинам. Згідно з другою точкою зору утворення монополій є закономірним наслідком економічного розвитку. Прихильник цієї позиції англійський економіст А. Пігу зазначає, що “монополістична влада не виникає випадково, вона є логічним завершенням стратегічної діяльності підприємств” [5].

Наприклад, в західних країнах домінує положення взагалі кваліфікується як антиконкурентний показник і є сигналом для підвищеної уваги до діяльності такого підприємства зі сторони держави. За домінуючим підприємством встановлюється особливий контроль, його зобов’язують надавати спеціальним органам необхідні відомості щодо господарської та комерційної діяльності.

Наприклад, антитрестівське законодавство Сполучених Штатів Америки базується на принципі заборони монополій *per se* - тобто визнання їх незаконними першопочатково.

Антимонопольне законодавство західноєвропейських країн базується на принципі регулювання монополістичної практики шляхом усунення її негативних наслідків. Наприклад, у Франції домінує положення вважається монополією або відкритою концентрацією економічної сили. За німецьким правом підприємство вважається домінуючим, якщо воно має конкурентів або займає вигідні позиції на ринку [5].

В Україні монопольне становище суб’єкта господарювання не заборонено, забороняється зловживання монопольним становищем. Однак кількість монопольних утворень та стан монополізації ринків контролюється Антимонопольним комітетом України.

Антимонопольним комітетом України розроблена Методика визначення монопольного становища підприємств та підприємців на ринку, яка встановлює порядок і правила визначення монопольного становища підприємств та підприємців на ринку і призначена для аналізу рівнів монополізації як загальнодержавного, так і регіонального ринків [6]. Крім цієї методики Антимонопольним комітетом України розроблені Методичні рекомендації щодо визначення меж товарних ринків та монопольного становища підприємців на них, які застосовуються при визначенні меж товарних ринків, а також монопольного становища підприємців на них [7].

З вищевикладеного випливає, що законодавство України про захист економічної конкуренції лише обмежує ринкову владу монополістів, воно не створює системи вільного підприємництва та конкуренції, а встановлює певні обмеження поведінки суб’єктів господарювання на ринку.

В економічних відносинах між суб’єктами господарювання практикується “*монопсонія*” - ринок єдиного покупця. Монопсонія (*гр. monos один + psoneo купляю*) - ринок, на якому діє один покупець (ринку одного покупця). Термін вперше було застосовано і введено в економіко-

термінологічний обіг Д. Робінсоном [8]. На жаль, в чинному конкурентному законодавстві України цей термін не застосовується і не розтлумачується.

Некомерційна монополія може служити засобом підтримки деяких важливих секторів економіки, наприклад сільського господарства - держава страхує його від можливих втрат, у випадках особливо високого врожаю, шляхом скупівлі по твердих цінах зайвої сільсько-господарської продукції.

В економіці будь-якої країни існують сфери, які з самого початку відбулися як монополії, – так звані **природні монополії**. Становище і діяльність природних монополій потребує нормативного врегулювання, як це зроблено в багатьох країнах, а тепер і в Україні - 20 квітня 2000 року Верховною Радою України було прийнято Закон України “Про природні монополії”, який визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб’єктів природних монополій в Україні [9].

Під природною монополією розуміється стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва, а товари (послуги), що виробляються суб’єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв’язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) [9, ст.1].

Стосовно терміну “**монополізація**”, то зазначимо, що в антитрестівському (антикартельному) законодавстві зарубіжних країн поняття “монополізація” є ключовим і має чітко визначене значення. Під цим терміном розуміється захоплення або збереження фірмою (групою фірм) домінуючого становища на ринку через проведення практики обмеження конкуренції, і термін “монополія” застосовується по відношенню до будь-якої компанії виключно у цьому значенні [5]. В Законі України “Про захист економічної конкуренції” під монополізацією розуміється досягнення суб’єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища [2, ст.1].

Аналізуючи окремі положення Закону України “Про захист економічної конкуренції”, слід відмітити, що новелою в Законі є визначення **малого та середнього підприємця**, такими є суб’єкти господарювання, у яких дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній фінансовий рік чи вартість активів якого не перевищує суми, еквівалентної 500 тисячам євро, визначеної за курсом Національного банку України, що діяв в останній день фінансового року, якщо на ринках, на яких діє цей підприємець, є конкуренти із значно більшою ринковою часткою [2, ст.1].

Обов’язковою умовою є наявність конкурентів із значно більшою ринковою часткою. Важливість цієї умови в тому, що на відміну від великих підприємств, до малих та середніх не буде застосовуватися передбачена в Законі відповідальність за узгоджені дії.

Щодо протиправних дій монопольних утворень та суб’єктів господарювання, то згідно з Законом України “Про захист економічної конкуренції” протиправними є наступні дії:

- *антиконкурентні узгоджені дії суб’єктів господарювання;*
- *зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку;*
- *антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю;*
- *обмежувальна та дискримінаційна діяльність суб’єктів господарювання, господарських об’єднань [2].*

До кола суб'єктів монополістичних правопорушень належать:

- юридичні особи, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності;
- об'єднання підприємців;
- окремі громадяни-підприємці;
- органи влади і управління;
- органи місцевого самоврядування.

Неважко зробити висновок, що це можуть бути як юридичні особи (окремі суб'єкти господарювання та об'єднання суб'єктів господарювання), так і фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності.

Слід підкреслити, що монополістичні правопорушення - це порушення не тільки законодавства України про захист економічної конкуренції, через протиправні дії може завдаватися шкода не тільки учасникам господарських відносин, а й споживачам (тобто не суб'єктам господарювання). На нашу думку, монополістичні правопорушення можна класифікувати залежно від видів суб'єктів господарювання:

- правопорушення з боку підприємств, підприємців, груп підприємців у вигляді зловживання монополітним становищем або обмеження конкуренції;
- правопорушення з боку органів державної влади, управління та контролю, органів місцевого самоврядування, які дискримінують суб'єктів господарювання.

Зазначимо, що Закон України "Про захист економічної конкуренції" забороняє лише зловживання монополітним становищем, а саме існування монополітного становища не визнає неправомірним. Закон чітко визначає умови, при яких суб'єкт господарювання займає монополітне становище на ринку. В Законі перераховані види протиправних дій, які заборонені, до яких, зокрема, належать антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, під якими розуміється укладання суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, інша погоджена конкурентна поведінка суб'єктів господарювання. Протиправними визнаються наступні дії.

В Законі наводиться перелік умов, за яких антиконкурентні узгоджені дії можуть бути дозволені. Слід зазначити, що назву статті 10 "Узгоджені дії, які можуть бути дозволені" викладено некоректно. В статті йдеться про умови, при наявності яких можуть бути дозволені узгоджені дії, що передбачені статтею 6. Тому, на нашу думку, назву статті 10 Закону можна було б викласти як "Умови, при яких можуть бути дозволені узгоджені дії".

Так, узгоджені дії можуть бути дозволені, якщо їх учасники доведуть, що ці дії сприяють:

- вдосконаленню виробництва, придбанню або реалізації товару;
- техніко-технологічному, економічному розвитку;
- розвитку малих або середніх підприємств;
- оптимізації експорту чи імпорту товарів;
- розробленню та застосуванню уніфікованих технічних умов або стандартів на товари;
- раціоналізації виробництва [2, ст.10].

Даючи визначення зловживання монополітним (домінуючим) становищем на ринку, законодавець, по суті, дає визначення **монополістичного правопорушення**, однак термін цей не вживає. На нашу думку, можна було б доповнити Закон понятійним визначенням монополістичного правопорушення та закріпити цей термін в термінологічному ряді Закону.

На нашу думку, під **монополістичним правопорушенням** слід розуміти дії (бездіяльність) суб'єкта господарювання, який займає монополітне (домінуюче) становище на ринку і які спрямовані на зловживання монополітним (домінуючим) становищем на ринку.

Метою будь-якого зловживання є отримання додаткового прибутку або інших переваг, які пов'язані не з підвищенням ефективності діяльності суб'єкта господарювання, а з використанням ним свого монопольного становища на ринку. Монопольне утворення, яке вже скористалося таким становищем, прагне утримати його, або ж додатково посилити, шляхом обмеження доступу на ринок конкурентів, усунення їх з ринку чи обмеження конкуренції в інший спосіб. Зловживання полягає у здійсненні суб'єктом господарювання, що займає монопольне становище на ринку, таких дій, які неможливо було б здійснити за умов ефективної економічної конкуренції.

З вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки:

- необхідно вдосконалити термінологічний ряд Закону України "Про захист економічної конкуренції", тому що на практиці це може викликати певні труднощі. Треба застосовувати зрозумілі терміни або тлумачити їх в термінологічному ряді Закону.

- монополістична діяльність - це економічна (господарсько-розпорядницька) діяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне становище, що пов'язана з виробництвом, реалізацією, придбанням або виробничим використанням продукції (товарів), виконанням робіт, наданням послуг. Метою такої діяльності є не просто отримання прибутку, а максимальна максимізація його.

- необхідно доповнити Закон України "Про захист економічної конкуренції" понятійним визначенням монополістичного правопорушення та закріпити цей термін в термінологічному ряді Закону.

Література

1. Керимов Д.А. *Методологические функции философии права // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 15–22.*
2. *Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – Ст. 260.*
3. Кузнецова Н., Семенюк Ю. *Конкурентное законодательство Украины: проблемы и перспективы // Юридическая практика. – 2003. – № 9 (271). – 4 марта – С.11.*
4. Пигу А. *Экономическая теория благосостояния. Т. 1. – М., 1985.*
5. *Монополистическое ценообразование: Проблемы и закономерности / Отв. ред. С.М. Никитин. – М., 1980. – 382 с.*
6. *Методика визначення монопольного становища підприємців на ринку. Затверджена розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49–р.*
7. *Методичні рекомендації щодо визначення меж товарних ринків та монопольного становища підприємців на них. Схвалено рішенням Антимонопольного комітету України від 9 серпня 1996 р. № 78.*
8. Робинсон Дж. *Экономическая теория несовершенной конкуренции. – М., 1986. – 295 с.*
9. *Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.*